

УДК 94(477):37

Загорулько О.А.

к.ю.н., доцент кафедри
гуманітарних та фундамента-
льних юридичних дисциплін
Харківського економіко-
правового університету

До питання про проблеми написання та викладання історії України

Анотація. Стаття присвячена методології написання та викладання історії України і проблемам інтерпретації історичних подій або цілих періодів історії.

Ключові слова: історія України, методологія викладання, історичні події, періоди історії.

Аннотация. Статья посвящена методологии написания и преподавания истории Украины, а также проблемам интерпретации исторических событий или целых периодов истории.

Ключевые слова: история Украины, методология преподавания, исторические события, периоды истории.

Summary. The article is devoted methodology of writing and teaching history of Ukraine, and also problems of interpretation of historical events or whole periods of history.

Key words: history of Ukraine, teaching methodology, historical events, periods of history.

З руйнуванням «соціалістичного табору» і Радянського Союзу країни центральної Європи і держави, що утворилися на «розвалинах СРСР», спрямувалися до обґрунтування своєї легітимності за допомогою написання національних історій. Україна в спробі написати національну історію виявилася перед гострою проблемою збереження територіальної цілісності своєї держави. Національна історія, що викладається в українській школі і розповсюджується за допомогою національних засобів масової інформації, сприяла виникненню глибокого конфлікту між представниками титульної нації та іншими національними групами, і навіть більше того, історіографічний і політичний конфлікт між державою Україна і сусідніми державами – Росією і Польщею, що стало ґрунтом для зростання впливу в Україні

російського національного нарративу з його ідеєю триєдиної нації.

Національна історія як спосіб писання історії виник в ХІХ ст., коли світовий устрій перебудовувався на основі ідеї органічних націй і національних держав [1, с. 5].

Раніше історії писалися двома способами: це були або «універсальні історії», в яких викладалася історія усього людства «від створення світу», або, приватні «історії» - про правлячі династії, державні утворення, міста. Створення національних історій призводить до утвердження у світі ідеї про те, що нація це єдино можливий і природний тип існування великих людських співтовариств і основа для створення національних держав [1, с. 5]. Тоді ж виникає поділ націй на історичні і неісторичні залежно від наявності або відсутності національної держави. А національні історії пишуться з метою ідентифікувати націю або для підтвердження існуючої національної держави (її легітимації), або з метою боротьби за створення такої держави.

У кінці ХХ ст. національна держава в Європі стала історією. Ліберальна ідея, коли головною цінністю проголошуються демократичні права і свободи, а також ідея мультикультуралізму узяти верх над ідеєю національної ексклюзивності. Цих тенденцій Україна не помітила. У області історіюписання наша країна виявилася схожа на людину, яка насилу встрибнула в останній вагон потягу, що відправився, і, відсапавшись, побачила, що, потяг, йде в іншому напрямі. Які недоліки характерні для національної історії взагалі та української, зокрема?

Категорії «нація», «націоналізм», «національна держава», «національна історія» формуються в епоху Нового часу. Проте згідно ідеології націоналізму нації представляються як утворення, що існують завжди. Нації розглядаються як трансцендентні сутності, які існують поза часом і простором. Отже, ознакою національної історії є есенціалізм [1, с. 9; 2, с. 73].

Ідеологія націоналізму відштовхується від того, що нація здатна існувати автономно від політичних і державних структур. Стосовно української нації ця теза уперше втілена в Історії України-Русі Грушевського.

Національна історія телеологічна – історичний процес описується як закономірний шлях до певної мети – створення національної держави [2, с. 73]. Тобто селянин Київського воєводства часів Великого князівства литовського або Речі Посполитої, прокидаючись зранку, думав не про те, що йому треба поратися по господарству, а про

те, що головна мета його існування на землі – побудова незалежної української держави.

Національна історія абсолютизує безперервність та лінійність історичного процесу. Відсутність національної державності трактується як аномалія, яку слід здолати. Проте ідея спадкоємності торкається не лише інституту держави. Наприклад, стосовно Київської православної богословської академії у підручниках можемо прочитати: Академія була *заснована* князем Ярославом Мудрим, сином Володимира Великого. Після розпаду Київської Русі і входження її земель до складу Орди і Литви Академія припинила своє існування. Академія була *відновлена* в 1632 р. митрополитом Петром Могилою за допомогою членів Київського православного братства як Київська колегія.

Мета національної історії ідентифікувати націю за принципом «свій» - «чужий». Атрибутами такої історії є конфліктність, нетерпимість, агресивність по відношенню до націй-сусідів і представників інших націй усередині співтовариства. Українська версія історії глибоко етноцентрична. Росія замальовується як сильний ворог, більшість сюжетів взаємодії з Росією – це військові конфлікти. Причому конфлікти XIX-XX ст. переносяться на минулі часи, наприклад – завоювання Києва князем Андрієм Боголюбським у 1169 р. потрактовується як російсько-українське протистояння.

Національна історія пишеться для «органічної нації», тобто етнічно і культурно однорідної. Населення незалежної України від початку не було етнічно однорідним. У сучасному західному світі, де затвердилися ліберальні цінності і ідея мультикультуралізму, однорідних націй вже не існує. У останній чверті XX ст. ці країни зіткнулися з проблемою переписування історії з урахуванням існуючих реалій. Україна, поки що, ці реалії наполегливо ігнорує.

Національна історія - це завжди «героїчна» історія. У українській національній історії, героїзм убачається навіть там, де, цілком, можна побачити злочин. Яскраві приклади цьому знаходимо і в XVII, і в XX ст.ст.

Істотним дефектом національної історії є те, що події минулих віків описуються в сучасних термінах, з використанням сучасних політичних і правових конструкцій. Наприклад, Запорізька Січ конструюється як «демократична республіка», причому українцям відводиться роль першопрохідців у винаході згаданої форми правління. При цьому констатується що, «Запорізька Січ створила власний чор-

номорський флот, який успішно протистояв флоту найбільш потужної чорноморської держави» [3, с. 38]. Інший приклад – Конституція Пилипа Орлика – перша європейська Конституція. Прикладів, на жаль, багато.

Національна історія тільки на початковому етапі здатна виконувати пізнавальну функцію; досить швидко така історія костеніє, перетворюючись на *ідеологію*. Спроба по-іншому поглянути на наявні у розпорядженні історика факти натрапляє на щире обурення апологетів націоналізму. Така історія втрачає здатність до подальшого розвитку.

Думається, що історія України буде сприйматися суспільством органічно - не як штучний витвір надто далекий від правди, лише тоді, коли позбудеться хибних ознак національної історії. Читач прагне знайти в підручнику з історії України не певний міф про Україну, а максимально правдиво описану історію, без неправдивої героїзації і замовчування темних сторінок.

Історія України не має виглядати як суто «політична історія», де є один головний герой – «майбутня національна держава». В нашій історії, на жаль, замість звичайних людей ми бачимо лише носіїв політичних принципів.

Задача історії – описувати події і запрошувати до діалогу, а не пропонувати єдино можливе уявлення про минуле. Як підкреслює Андрій Портнов, позбавитися від інтерпретацій подій, що відбулися, неможливо: «в історичному дослідженні факт невід'ємний від інтерпретації». Проте такі інтерпретації не повинні мати вигляду категоричного імперативу.

Георгій Касьянов і Олександр Толочко пропонують писати історію ненаціональним способом, тобто ґрунтуватися не на існуючих сьогодні кордонах держави, а зосереджуватися на регіоні, який менший або, навпаки, більший за існуючу територію України [1, с. 16]. Так, наприклад, в розділах підручників Історії України про Київську Русь повністю випускається матеріал про Новгородську і Псковську республіки, Ростово-Суздальську Русь, що породжує неповну картину епохи, дає смутне уявлення про межі держави, про форми державного життя на цих територіях, про етнічний склад населення.

Територія нинішньої України тривалий час перебувала на периферії, входила до складу різних держав, чий центр був розташований в діаметрально протилежних географічних і культурних зонах. Зрозуміти процеси, які відбувалися на периферії поза контекстом

центральных структур, - методологічно неправильно, якщо взагалі можливе[1, с. 16].

Кожна історична епоха має описуватися в термінах її властивих. Тоді як на сторінках сучасного підручника, наприклад, Київська Русь розглядається як «молода українська держава», а слов'янські князі «поводяться наче пострадянські бюрократи» [2, с. 72].

Спосіб лінійного (хронологічного) викладу політичної історії може бути замінений серією тематичних оглядів [1, с. 16]. Шкільні енциклопедії видавництва Аванта, які видаються в Росії з 1990-х рр. побудовані саме за такою ознакою.

Ідея української нації як нації, що зазнавала безкінечного пригноблення, також має бути викоренена з української історії, оскільки, з одного боку, вона не відповідає дійсності, а з іншого, - такий підхід фактично знімає з нації відповідальність за свою історію [2; 4].

Не можна собі дозволити виключати з українського наративу цілі пласти історії, зокрема, радянську історію - «як помилку історії». Українська нація створила Українську Радянську Соціалістичну Республіку, на базі якої стало можливим проголошення існування незалежної держави Україна. 70-річній історії УРСР можна протиставити лише ефемерні політичні режими періоду розпаду Російської та Австрійської імперії (національно-визвольних змагань), державницький потенціал яких був незначним.

Викладені зауваження стосуються, значною мірою, методології написання історії України, але не менше цікавого та проблематичного існує у сфері інтерпретацій історичних подій або цілих періодів історії. Простір для продовження дискусій широкий.

Література

1. Касьянов Г.В., Толочко О.П. Сучасний український гранд-наратив: підходи, концепції, реалізація// Український історичний журнал. – 2012. -№ 6. - С.4-24.
2. Портнов А. Terra hostika. Образ Росії в українських шкільних підручниках/ В кн. Історії для домашнього вжитку: Есеї про польсько-російсько-український трикутник пам'яті. – К.:Критика, 2013.
3. Історія України. Учебний посібник (ред. Б.Д. Лановик та ін.) К., Тернопільський інститут народного господарства, 1991.
4. Яковенко Н. Між правдою та славою (не зовсім ювілейні роздуми до ювілею Богдана Хмельницького) // Сучасність. -1995.- № 11.